

TARİHİ BİR GERÇEKLİK: CENGİZ HAN DESTANI VE KAZAK HANLARININ ŞECERESİ

A HISTORIC REALITY; GENGHİS KHAN EPİC AND THE GENEALOGY OF THE KAZAKH KHANS

MUKHTAR KOZHA*
ZULFİYA MUMİNOVA**

Sorumlu Yazar

Öz

Çalışmada, daha önce bilim camiası tarafından bilinmeyen, Kazakistan'ın Çimkent şehrinde bulunan, Arap harfli ve eski Türkçe olarak yazılan *Kıssa-i Cengiz Han* adlı elyazmasının inceleme sonuçları açıklanmaktadır. Elyazması, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında yaşayan Kazak Sultanı Aliakbar'ın torunları tarafından korunmuştur.

Kıssa-i Cengiz Han elyazması bazen bir inceleme, defter veya destan olarak adlandırılır. Metinde geçen bilgiye göre eserin H. 1228/1813 yılında Aliakbar Sultan'ın emriyle Abdu Rahman Uzkandi tarafından Türkistan'da yazıldığı düşünülüyor. Eserdeki bilgilere göre yazar, Sırderya'nın orta kesimlerinde bulunan Uzgent'in (şimdiki Kazakistan'ın Kızılorda bölgesi) yerlisiydi. Rus ve Kazak tarihi verileri inceledikten sonra Aliakbar Sultan'ın, 19. yüzyılın başlarında Türkistan şehrini yöneten Togay Han'ın küçük kardeşi olduğu tespit edilmiştir. Güney Kazakistan toprakları Kokand Hanlığı tarafından ele geçirildikten sonra, baskılara dayanamayan Kazaklar, 1858 yılında Aliakbar Sultan'ı Han olarak tahta çıkarıp Türkistan şehrini kurtarmaya çalışmışlardır.

Kıssa-i Cengiz Han elyazmasının metni, Cengiz Han'ın efsanevi şecere tarihi ile başlar ve Aliakbar'ın Türkistan'ı başkent yapan ataları olan Kazak Hanları ile biter. Makalede, *Kıssa-i Cengiz Han*'ın elyazması birkaç bölüme ayrılarak incelenir. Elyazmasının ilk bölümü, Cengiz Han'ın şeceresi, Emir Temir hakkındaki destan, Altın Ordu Hanı Canibek ile Amat tarihinden oluşmaktadır. Bu bölümdeki efsaneler ve tarihi hikâyelerin, Altın Ordu'nun mirasçıları olan ve Türk dili konuşan Tatarlar, Başkurtlar ve Kazaklar arasında yayıldığı görülmektedir. H. 1228/1813 yılında Türkistan'da yazılmış olan *Kıssa-i Cengiz Han* adlı elyazmasının yazarı; Cengiz Han'ın efsanevi ve folklorik karakterini anlatan bölümü ve yine *Hazreti Emir Temir Destanı* ve *Canibek Han ile Amat* adlı bölümleri 17. yüzyılın sonlarında yazılan *Defter-i Cengizname* adlı tarihi bir eserden aldığı şeklindeki düşünce sunulmaktadır.

Kıssa-i Cengiz Han elyazması, folklor bilgileri ile antik ve modern Orta Doğu ve Orta Asya tarihindeki bir dizi seçkin şecerele de içermektedir. Elyazmasında, eskideki Doğu'nun ünlü hükümdarlarının isimlerinden ve Farsça yazılmış tarihi eserlerin geleneğinden

Araştırma Makalesi / Künye: KOZHA, Mukhtar, MUMİNOVA, Zulfıya. "Tarihi Bir Gerçeklik: Cengiz Han Destanı ve Kazak Hanlarının Şeceresi". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 114 (Haziran 2025), s. 293-306. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1416258>

* Prof. Dr., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, E-mail: mukhtar.kozha@ayu.edu.kz, ORCID: 0000-0001-9619-7968

** Doktora Öğrencisi, Nur-Mübarek Mısır İslam Kültür Üniversitesi, E-mail: muminzulfıya@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1848-5272

bahsedilmektedir. Aynı zamanda *Kıssa-i Cengiz Han*'daki bilgilerin bir kısmı, ünlü Orta Asya tarihçisi Ebülğazi'nin *Şecere-i Türk* adlı eseri ile uyumludur. Genel olarak Moğol, Türk hükümdarlarının şecereleeri ile birlikte Cuçi soyundan gelen Şeybani hanları ve Kazak hanlarının şeceresinde de bazı farklılıklar vardır.

Kıssa-i Cengiz Han elyazmasında Türkistan'ı başkent yapan Kazak Hanları; Esim, Cangir, Tauke, Semeke, Seyit hakkında birçok bilgi başka hiçbir tarihsel veride bulunmamaktadır. İsfahan hükümdarının, Cungarlarla savaşılan Tauke Han'a silah gönderdiği bilgisi, Kazak hanlarının mezar yerleriyle ilgili bilgiler oldukça ilginçtir ve modern tarih biliminde mevcut bazı görüşlerin eklenmesini ve değiştirilmesini gerektirir. Türkistan'da yazılan *Kıssa-i Cengiz Han* elyazması, Eski Türkçede yazılmış en değerli tarihi belgelerden biridir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Altın Ordu, Kazak Hanlığı, Cengiz Han, Emir Timur, Türkistan.

Abstract

In the article are explained the results of the examination of the manuscript called 'Kıssa-i Cengiz Khan' written in old Turkish with Arabic letters, found in Chimkent city of the Republic of Kazakhstan, which was not known to the scientific community before. The manuscript was preserved in the descendants of the Kazakh Khan Aliakbar, who lived in the late 18th and early 19th centuries.

The 'Kıssa-i Genghis Khan' manuscript is sometimes referred to as a treatise, notebook or epic. According to the information in the text, it is thought that the work was written by Abdu Rahman Uzkandi in Turkestan in 1228 A.H. /1813 by the order of Aliakbar Sultan. According to the information in the work, the author was a native of Uzgent (now the Kızılorda region of Kazakhstan), located in the middle parts of Syrdarya. After examining the Russian and Kazakh historical data, it was determined that Aliakbar Sultan was the younger brother of Tokay Khan, who ruled the city of Turkestan in the early 19th century. After the lands of Southern Kazakhstan were captured by the Kokand Khanate, the Kazakhs, who could not stand their pressure, tried to save the city of Turkistan by enthroning Aliakbar Sultan as Khan in 1858.

The text of the 'Kıssa-i Genghis Khan' manuscript begins with the legendary genealogy history of Genghis Khan and ends with the Kazakh Khans, whose ancestors made Turkestan the capital. In the article, the 'Kıssa-i Genghis Khan' manuscript is analyzed by dividing it into several parts. The first part of the manuscript consists of the genealogy of Genghis Khan, the epic about Emir Temir, the history of the Golden Horde Khan Canibek and Amet. The legends and historical stories in this section show that they spread among the Turkic-speaking Tatars, Bashkirs and Kazakhs, the heirs of the Golden Horde. The author of the manuscript 'Kıssa-i Genghis Khan', which was written in Turkestan in 1228/1813 A.H., took the chapters of Cengiz Khan, which tells about the legendary folklore character, the "Epic of Hazrat Emir Temir" and "Amat with Canibek Khan" from a historical work called "Defter-i Cengizname" written at the end of the 17th century.

The 'Kıssa-i Genghis Khan' manuscript also contains folklore information and a number of outstanding genealogies from the ancient and modern history of the Middle East and Central Asia. In the manuscript, the names of the famous rulers of the ancient East and the tradition of historical works written in Persian are mentioned. At the same time, some of the information in the 'Kıssa-i Genghis Khan' is compatible with the famous Central Asian historian Ebülğazi's 'Şecere-i Türk' work. In general, along with the genealogies of Mongolian and Turkish rulers, there are some differences in the genealogy of the Shaybani khans from the Cuchi lineage and Kazakh khans.

In the 'Kissa-i Genghis Khan' manuscript, a lot of information about the Kazakh Khans, Esim, Cangir, Tauke, Semeke, Seyit, who made Turkestan the capital, cannot be found in any other historical data. The information that the ruler of Isfahan sent weapons to Tauke Khan, who was fighting with the Cingars, the information about the burial places of the Kazakh khans is quite interesting and requires the addition and modification of some views in modern historical science. The 'Kissa-i Genghis Khan' manuscript written in Turkestan is one of the most valuable historical documents written in the Old Turkic language.

Key Words: Central Asia, Golden Horde, Kazakh Khanate, Genghis Khan, Tamerlane, Turkistan.

Giriş

Kazakistan'ın eski ve ortaçağ tarihi, çeşitli arkeolojik araştırmaların yanı sıra uzak ve yakın ülkelerdeki araştırmacıların bilimsel çalışmalarına dayanmaktadır. Kazakistan tarihiyle ilgili yerel kaynaklarda yazılı eserlerin sayısı oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda, Kazakistan topraklarında yazılmış az sayıda elyazması eser bulunmaktadır. Bu yerel yazılı kaynaklar arasında, 1228/1813 tarihlerinde Türkistan şehrinde kaleme alınmış olan *Kissa-Dastan Şingis Han* başlıklı çalışma da bulunmaktadır.

Kissa-Dastan Şingis Han adlı eser hakkındaki ilk bilgiler, Törearık köyü sakini Üsenhan Camalhanulı Tursınbay tarafından sağlanmıştır. Üsenhan Camalhanulı, Türkistan şehrinin son hanı Togay soyundan gelmektedir. Kendisi, 2 Aralık 2019 tarihinde vefat etmiştir. Üsenhan, Togay'ın kardeşi Aliakbar Sultan'ın torunlarına ait metal işlemeli bir sancak başlığı ile dana derisiyle kaplanmış bir elyazmasının kendisinde bulunduğunu bildirmiştir.

2013 yılının başlarında, Prof. Dr. Mukhtar Kozha ve Prof. Dr. Zikiriya Zhandarbek, Ordabası ilçesine bağlı Törearık köyünde yaşayan C. Tursınbay ailesini (Togay ve Aliakbar hanların torunlarını) ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında, Aliakbar'ın soyundan gelenler, merhum C. Orazhanulı'nın elinde bulundurduğu 38 varaklık elyazması eserini sergilemiş ve tanıtmışlardır. Daha sonra, bu elyazma eser ile ilgili bilimsel yazılar yayımlanmıştır (Kozha-Zhandarbek 2015: 63-71, Zhandarbek-Kozha 2015: 39-41).

Bahsi geçen eser, Togay Han'ın küçük kardeşi Sultan Aliakbar (Ali Ekber) tarafından yaklaşık hicri 1228, yani miladi 1813 tarihinde Türkistan şehrinde yazdırılmıştır. Bu bilgiler, elyazmasının son bölümünde yer almaktadır: “*Tammat ar-risalatı Çingiz Han fî tarih 1228. Bud ki‘ala yad ‘abdin al za‘if fakir al-hakir akallu min‘al kitmir* (‘Abdu Rahman ... Uzkandiy va huva ... ‘abdahu mazkur ...) *fî baldati Türkistan. Humiyat ‘anil aflat va an-nuksan biamri‘ Ali Akbar Sultan Zafar Nişan ibn Karabaş Muhammad Sultan. Gaifarallahu Ta‘ala zunubaahum va satara ‘uyubahum. Va Allahu a‘lam 1228 sana*”. (Tercümesi: “Bu şekilde, Cengiz Han'ın risalesi 1228 tarihinde tamamlanmıştır. Türkistan şehrinde, alçakgönüllü, kibar ve fakir bir kulunuz tarafından kaleme alınmıştır. (‘Abdu Rahman ... Uzkandi va hua ... ‘abdahu mazkur ...) Ali Ekber Sultan Zafar Nişan ibn Karabaş, Muhammed Sultan'ın buyruğuyla yıkım ve büyük zarardan korunmuştur. Allah, onların bütün günahlarını bağışlasın ve hatalarını örtsün. En hayırlısını Allah bilir. Sene 1228” (Kozha vd. 2020: 106, Elyazması s.38b).

1. *Kissa-Dastan Şingis Han* Elyazmasının Tarihsel Arka Planı Üzerine

Kissa-Dastan Şingis Han elyazması, bazen risale, bazen defter ve eser başında kissa-dastan olarak da adlandırılmaktadır. Eserin müellifi, kendini tanımlarken geleneksel

Doğu usulünü takip ederek “kibar, alçakgönüllü ve fakir bir kulun elinden yazıldı” ifadesini kullanmıştır. Ayrıca, aynı bölgeye bir uyarı işareti konmuş ve müellifin adı çerçeve dışına yazılmıştır. Asıl müellif Abdurrahman Özkendi’dir ve “Abdurrahman ... Uzkaandiy” isminin geçtiği satır yazmanın son sayfanın sol kenar boşluğunda yer almaktadır. Müellifin adı dışında bilinen herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece Özkendi soyadından yola çıkarak, doğum yerinin Sırderya’nın alt kesimlerinde bulunan Özgent şehri olduğu düşünülmektedir. Bu bölgede Özgent adını taşıyan iki tarihi yer bulunmaktadır. Bunlardan ilki Kır Özgent, ikincisi Sır Özgent’tir (Kallaur 2011: 241-243). Arkeolojik kazılarla elde edilen bilgilere göre, Orta Çağ kenti Özgent’in XVIII. yüzyıla kadar uzanan Kır Özgent kasabasına denk geldiği bilinmektedir (Akishev 1972: 162-163). Rus tarihçisi S.U. Remezov’un XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılın başlarındaki haritasında, bu şehrin “İzyugant” olarak işaretlendiği görülmektedir (Yerofeyeva2011: 338). Kent hakkındaki bir diğer bilgi, 1759 tarihinde Çin elçisinin Kazak hanı Abilmambet ile yaptığı görüşmeye ait raporda bulunmaktadır (Ezhenhanulı 2006: 73).

Kissa-Dastan Şingis Han adlı eseri kaleme aldırان kişi, Sultan Karabas Muhammed’in oğlu Aliakbar’dır. Aliakbar’ın babası, XVIII. yüzyılın son çeyreğinde birçok Kazak boyuna hükmeden Sultan Karabas Muhammed’dir. Sultan’ın adına 1771 tarihinde Rus atamanı Voloshanin’in yönettiği dergide şu şekilde rastlanmaktadır: “Ayaguş nehri yakınlarında Ablay Harabaş Sultan’a bağlı Kırgız uluslarına evlenmek üzere gelen Taşkent civarlısı göçebe olan Üysün boyunun ileri geleni Kulçan Batır Kırgız Alimbay...” (Yerofeyeva vd. 2012: 50). Bu bilgiye göre, Karabas Muhammed, Sultan Abılay Han’ın yönettiği Kazak boyları arasında Üysün ulusunu da yönetmiştir. XVIII. yüzyılın sonlarına ve XIX. yüzyılın başlarına tekabül eden erken dönem Rus kaynakları, Sırgeli boyunu Taşkent-Türkistan bölgesindeki Üysün ulusuna dahil etmektedir. XVIII. yüzyıl sonunda Türkistan topraklarından geçen D. Telyatnikov da onları *Üysünlü Sırgeliler* olarak kaydetmektedir (Yerofeyeva-Zhanayev 2007(b): 177); XIX. yüzyıl başında Sırgeliler ile ilk tanışan F. Nazarov ise, onlara *Uysün-Sırgeli ulusu / Yusun-Sırgalinskaya volost* adını vermektedir (Nazarov 1968: 32).

Karabas Muhammed Sultan’a Üysün ve Sırgelilerin yanı sıra Konırat boyunun da tabi olduğu bilgisi mevcuttur. 15 Haziran 1797 tarihli ataman Telyatnikov’un günlük notlarında, “Konırat ulusunun Sultanı Karabaş / Konıratskoy volostu sultan Karabaş” şeklinde bilgilere yer verilmiştir (Yerofeyeva-Zhanayev 2007(b): 172).

Karabaş Muhammed Sultan’ın en büyük oğlu olan ve Aliakbar’ın ağabeyi olan Togay Han, 1807 ile 1816 yılları arasında Türkistan şehrinde hüküm sürmüştür (Grigoryev 2018: 47). Yukarıdaki bilgilere dayanarak, Togay Han’ın Türkistan kentinde hükümdarlık yaptığı dönemde, 1813 yılında Sultan Aliakbar’ın (Ali Ekber) emriyle *Kissa-Dastan Şingis Han* elyazmasının kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

1816’da Kokandlılar, Türkistan şehrini ele geçirdi. Kentin hükümdarı, Kokandlılara karşı mücadele etse de yetersiz kalması nedeniyle şehri terk etmek zorunda kaldı. Togay Han ise yaklaşık olarak 1820’ye kadar Kazakların bir kısmının lideri olarak kaldı. Ancak 1826’da Buhara’daki bir çatışma sırasında şehit düştü (Yerofeyeva1997: 143).

XIX. yüzyılın ortalarında, vali Mirzahmet önderliğindeki Kokandlılar, yerel nüfusu acımasızca sömürmüşlerdir. Zekât veremeyen Kazakların çocukları müsadere edilip köle olarak satılmıştır. Bu tür zulmüne maruz kalan halk, isyan etmiştir. Yerel nüfus, özellikle Konıratlar, Kıpçaklar ve Üysün ulusunun bazı boyları, Mayıs 1858 tarihinde, Togay Han’ın küçük kardeşi Aliakbar Sultan’ı han olarak seçmişlerdir

(Yerofeyeva1997: 95). Aliakbar Sultan liderliğindeki Kazaklar, Kokand birliklerine karşı defalarca savaşmış ve 1858’de Türkistan kentini kurtarmaya çalışmışlardır.

Kokandlılar, Hoca Ahmet Yesevi türbesini ziyarete gelen Konırat beyleri Konıs Datka ve Aksak Datka’yı, Ulu Jüz beyi Karakul Datka’yı ve Kıpçak lideri Tubakabil’ı tutsak etmiştir. Rus kaynaklarına göre, yeni seçilen han, kardeşi Togay’ın 35 yıl önce Türkistan hanı olduğunu, kentin Kokandlılar tarafından ele geçirildiğini ve hanlığın kardeşinden zorla alındığını ileri sürmüş ve Kazaklara iade edilmesini talep etmiştir (Kireyev vd. 1964: 440, Zhanayev 2016: 347). Daha sonra 15 Mayıs 1858’de Aliakbar Sultan liderliğindeki mücadeleci askerler şehrin surlarına saldırmıştır. Ancak, Kokandlılar askeri bakımdan üstünlüğe sahipti ve bu saldırıyı püskürtmüştür. Kazak ordusu bir ay boyunca Türkistan kentini kuşatma altında tutmuş, ancak kaleyi ele geçirememiştir. 3 Haziran tarihinde Mirza Niyaz önderliğindeki Türkistan’daki Kokand ordusu, Kazakların arasından yarma hareketiyle geçmeye çalışmıştır. Ancak, bu girişim Kokandlılar için ağır kayıplara yol açmıştır. Bazı kaynaklara göre, Kokandlılar yaklaşık 500-800 kişilik kayıplar vermiştir. 20 Haziran 1858 tarihli bir Rus mesajında, “Konırat Hanı ordusuyla birlikte halen Türkistan kalesi dibinde duruyor” şeklinde bir ifade yer almaktadır (Zhanayev 2016: 348). Yakın bir zamanda Kokandlıları yenemeyeceğini ve kaleyi ele geçiremeyeceğini anlayan Aliakbar Sultan, kendisine bağlı olan halkıyla beraber müttefik arayışına girmiş ve Sırderya’nın alt kesimlerine göç etmiştir. Aliakbar Sultan, Rus General (vali) M. A. Katenin ile müzakereler yapmıştır; Ağustos 1858’de Buhara Emiri Nasrullah ile görüşmüş ve Kokandlılara karşı birlikte savaşmaya hazırlandıkları söylenmektedir (Zhanayev 2016: 358). Ne yazık ki, Aliakbar Sultan’ın sonraki kaderi tarihçiler için belirsizdir. Bazı tarihçiler, onun bir veya iki yıl sonra vefat ettiği görüşündedir, zira 1859 tarihi sonrasında Rus belgelerinde adına rastlanmamaktadır.

Ünlü Kazak şairi Maylıkozha Sultankozhauly’nin şiirlerinde, Togay Han ve Aliakbar Sultan hakkında şu mısralara rastlanmaktadır:

Buhara halkı Togay Han’ı överdi,

Nar kızıl at dağıtan birçok canı.

Kokand ve Konırat savaşırken

Alibek’i han seçilip dizgin vurdu.

Togay Han gibi hükümrân yok bu cihandan

Nar kızıl at, at kaldı mı kaçan elden.

Aliakbar kardeşi Togay Han’ın

Olmuş anası başka, ancak bir babadan (Sultankozhauly 2010: 203).

Kronolojik açıdan incelendiğinde, Aliakbar Sultan’ın Kazak boyları tarafından seçilen son han olduğu tespit edilmektedir (Yerofeyeva1997: 142-143, Kozha-Muhammeduly 2015: 208-210).

2. Kissa-Dastan Şingıs Han’ın Türkistan Elyazması

1228/1813 tarihinde Türkistan şehrinde Aliakbar Sultan’ın emri üzerine yazılmış olan *Kissa-Dastan Şingıs Han* elyazması, Ortaçağ’da yaşamış olan Cengiz Han’ın efsanevi bir soyağacıyla başlar. Elyazmada, Cengiz Han’ın aslen Hazreti Nuh Peygamber’in oğlu Yafes’in soyundan geldiği bilgisi ilk defa bu eserde yazılmıştır. Soyağacı şu şekilde sıralanmaktadır: İlk olarak Uvız Han (Oğuz Han) anılmaktadır, ki bu Cengiz Han’ın atasının adıdır. Oğuz Han’ın oğlu Kara Han, Kara Han’ın

oğlu Könemergen, onun oğlu Kayşımergen, Kayşımergen'in oğlu Kara Daumal, Kara Daumal'ın oğlu Turımtay Şeşen (Bilgin), Turımtay'ın oğlu Tamaulmergen, Tamaulmergen'in oğlu Duyun Bayan ve nihayet Duyun Bayan'dan Cengiz Han doğmuştur. Cengiz Han'ın oğlu Coşı (Cuci) Han'dır. Onun oğlu Sayın Han, Sayın Han'ın oğlu Sartak Han, Sartak Han'ın oğlu Börtek Han, Börtek Han'ın oğlu Toğalı Han, Toğalı Han'ın oğlu Toktabay Han, Toktabay Han'ın oğlu Özbek Han'dır. Özbek Han'ın oğlu Canibek Han, Canibek Han'ın oğlu Berdibek Han, Berdibek Han'ın oğlu Şaybak Han, Şaybak Han'ın oğlu Murtaza Han, Murtaza'nın oğlu Köşim Han ve Köşim Han'ın oğlu Ali Han'dır. Ali Han'ın oğlu Arslan Sultan, Arslan Sultan'ın oğlu Sayyid Burhan Sultan'dır. Ancak, Sayyid Burhan Sultan'ın Moskova'da yaşadığı ve Rus hâkimiyetinde murted olduğu belirtilmiştir (Elyazma s. 1b).

Kissa-Dastan Şingis Han elyazmasının 18a sayfasında, Cengiz Han'ın hayatı hakkında şu ilginç bilgiler yer almaktadır: “Cengiz Han'ın hikâyesi Peygamber Muhammed Mustafa Sallallahu Aleyhi Vessellem'in tarihi sonrasında başlar. Beş yüz elli iki yılında doğdu. Altı yüz yirmi dört yılında vefat etti. Domuz yılı Zilkade ayında Cengiz Han doğdu. Yetmiş iki yıl yaşadı. On üç yaşında han tahtına oturdu. Elli dokuz yıl boyunca hanlık yaptı. Yurdunun adı Kıtay/Çin'di. Mübarek Ramazan'ın on dördüncü gününde öldü” (Elyazma s. 18a). Araştırmacılar, tarihî verilere dayanarak, Cengiz Han'ın gerçekten 72-73 yaşında olduğunu, ancak 13 değil, 25 yaşında han seçildiğini belirtmektedir (Kychanov 1995: 9-16).

Yukarıda sözü edilen *Kissa-Dastan Şingis Han* elyazmasından yapılan örnek alıntılara, XVII. yüzyıl sonlarında kaleme alınan ve müellifi bilinmeyen *Daftar-ı Çingiz-name* adlı tarihi eserde de rastlanması dikkat çekicidir. Ayrıca, *Daftar-ı Çingiz-name* eserini detaylı olarak inceleyen Tatar bilim adamı M. A. Usmanov, yalnızca bu eserde Cengiz Han'ın doğum ve ölüm tarihlerinin belirtildiğine ve bu bilgilerin Reşidüddin ile Moğol tarihçilerinin kayıtlarında bile bulunmadığına işaret etmektedir (Usmanov 1972: 111).

Tarihi eserler olan *Kissa-Dastan Şingis Han* ve *Daftar-ı Çingiz-name* metinlerinin karşılaştırılması, birçok kısmın birbirine çok yakın olduğunu göstermektedir. Özellikle Sultan Aliakbar'ın isteği ve emri üzerine Türkistan'da yazılan elyazmasının üç bölümü, *Daftar-ı Çingiz-name* adlı tarihi esere oldukça benzemektedir. Bu konu üzerinde çalışan araştırmacılar, XVII. yüzyıl sonunda yazılan *Daftar-ı Çingiz-name* elyazmalarının Türkçe konuşan boylardan Tatarlar, Başkurtlar ve Kazaklar arasında geniş çapta yayıldığını belirtmektedir (Bulyakov 2009: 140-144). Bu şekilde, Cengiz Han'ın kökeni ile ilgili metnin Kazak topraklarında yayıldığını belirten eserler de mevcuttur. Ünlü Rus araştırmacı G. Potanin tarafından derlenen *Kazak Folkloru* adlı çalışma buna örnektir (Kaskabasov vd. 1972: 64-67). Ayrıca, Sh. Khudayberdiyev'e göre, Cengiz Han'ın hanlar tarafından seçilmesi ve hanlara bir slogan, bir kuş, bir ağaç ve bir nişan verdiğini beyan etmesi, *Kissa-Dastan Şingis Han* ile *Daftar-ı Çingiz-name* metinlerinin içerik açısından birbirine yakın olduğunun bir başka göstergesidir (Khudayberdiyev 1991: 31). Gılım Ordası Bilimsel Araştırma Kütüphanesi'nde, *Daftar-ı Çingiz-name* adlı eserin metnine yakın bir elyazması bulunmaktadır (Shafigi vd. 2015: 23).

Metinler arasındaki bu yakınlık oldukça doğaldır; zira her iki eser de Cengizname adı verilen epik anlatıların varyantlarıdır. Orta Asya'da Moğol fütuhatının en fazla etkilediği bölgelerden biri olan Türk Dünyası'nda, Cengiz Han'a atfedilen birçok sözlü ürün oluşturulmuş ve bu ürünler zamanla yazılı metinlere dönüştürülmüştür. Cengiz Han'ın efsanevi hayatını ve mücadelelerini anlatan bu epik anlatılar, Türk Dünyası'nda genel olarak *Cengizname* adıyla anılmaktadır. Günümüzde dünyada kırk

civarında *Cengizname* nüshası olduğu kabul edilmektedir (Şişman 2009: 5).

1957 yılında yayımlanan *Kazak SSC Tarihi* adlı eserde, M. Avezov'un yazdığı "XV. ve XVII. Yüzyıllarda Kazakların Kültürü" bölümünün 5. kısmı *Daftar-ı Çingiz-name* hakkında şu bilgileri içermektedir: "Akademisyen V. V. Barthold'un bulduğu ve G. Balğimbayev'in çevirisinin ardından yayımladığı tarihi *Şingisnama/Cengizname* metni de Türkçe yazılmıştır" (Avezov 1957: 232). Yani, Kazak bozkırlarında Cengiz Han'ın soy ağacına ve beyler tarafından han seçilmesine ilişkin eski efsaneler ile içerik olarak bunlara yakın olan *Daftar-ı Çingiz-name* ve *Şingisnama* gibi elyazmaları yayılmıştır. Bu bilgiler, Altın Ordu mirasçıları olarak bilinen Tatarların, Başkırtların ve hatta Kazakların ortak mirasıdır.

Genel olarak, 1228/1813 tarihinde Türkistan'da yazılan *Kissa-Dastan Şingis Han* elyazmasının müellifinin, XVII. yüzyılın sonunda kaleme alınan *Daftar-ı Çingiz-name* elyazmasındaki Cengiz Han ile ilgili folklor niteliğindeki efsanevi anlatıları, *Hazreti Emir Temir Dastanı Beyanı* ve *Canibek Han ve Amat* bölümlerini kullandığı sonucuna varmaktayız.

Canibek Han ve Amat bölümünde Canibek Han, onun oğlu Berdibek ve Aysaulı Amat'tan bahsedilmektedir. Bu efsanenin Kazak hanı Canibek ile hiçbir ilgisi yoktur. Metin, 1342-1357 yılları arasında Altın Orda tahtında oturan Canibek hakkında yazılmıştır. Canibek'in Berdibek adında bir oğlu vardı, ancak Kazak hanı Canibek'in çocukları arasında Berdibek adında bir oğul bulunmamaktadır. Önceki dönemlere ait eserlerin ve elyazmalarının kullanımı, o dönemin tarih yazarlarının tipik bir örneğidir. Örneğin, *Şecere-i Terakime* eserinin yazarı Ebülğazi Bahadır Han bu konuya dair şunları ifade eder: "Reşidüddin tarihi, şimdi, fakir kulunuzun önünde durmaktadır. Kitabın başında da söylediğim gibi, Cengiz'in tarihi üzerine yazılan on yedi kitap daha var. Bu kitaplardan lüzumlu olan yerlerini istinsah ediyor ve bu şecereyi yazıyorum" (1992: 232). Kadirğali Biy Kosımulı'nın da XIV. yüzyılda yazılan Reşidüddin'in *Camiu't-Tevarih* adlı eserini kullandığı bilinmektedir (Sultanov 2001: 196).

Kissa-Dastan Şingis Han eserinde Doğu'nun ünlü hükümdarlarının isimleri zikredilmektedir. Yazıldıkları sırası ve düzeni bakımından, eserin Farsça yazılmış tarihi eserlerin yöntemini benimsediği görülmektedir. Bu yöntemin izlerine, 1722 tarihinde yazılmış ve Doğu hükümdarlarının isimlerinin zikredildiği Kocamkulibek Balhi'nin *Tarih-i Kıpçaki* adlı Farsça eserinde de rastlanmaktadır (Kocamkulibek 2017: 21-27).

Yukarıda ele alınan yazma eserde, Cengiz Han'a dair sunulan bilgiler şu şekildedir: "Tarih, altı yüz on beş yılında Cengiz Han'ın, büyük bir orduyla birlikte "Otırar" kentine doğru sefere çıktığını aktarmaktadır. Bir oğlunu Hocand'a göndererek geriye kalan ordusunu topladı ve Buhara'ya yürüdü. Buhara, Moğol dilinde, bilginlerin toplandığı bir yer anlamına gelir. Ancak Cengiz Han, Buhara'ya ulaştığında, şehri ele geçirerek ordusunu dağıttı. Buhara'nın büyük camisine gitti, minberine çıktı ve içki tüketti. Ardından Buhara'yı ateşe verdi ve evleri yakıp yıktı. Şehrin kalelerini tamamen yıktı. Bunun sonucunda Buhara halkı uzun bir süre savunmasız kaldı. En doğrusunu Allah bilir" (Elyazması s. 38a-39b).

Reşidüddin'in eserinde Cengiz Han'ın Buhara'yı fethettiği, Cuma günü at üzerinde camiye girdiği ve minberden atlar için ot ve yem temin edilmesini emrettiği detayları yer alır. Ancak, Cengiz Han'ın minberden çıkıp şarap içtiği bilgisi bu kaynakta bulunmamaktadır (1952: 205-206).

Ebülğazi'nin *Şecere-i Terakime* adlı eserinde yer alan satırlar, *Kissa-Dastan Şingis Han* metninde bulunan içeriğe büyük benzerlikler taşımaktadır. Hicretin altı

yüz on beşinci yılında Cengiz Han'ın, Otırar'a sayısız bir orduyla geldiği ve daha sonra Buhara'ya yöneldiği, Cuci hanının Hocend'e gönderilmesi gibi detaylar, iki eser arasındaki benzerliklerin örneklerindendir (1992: 72-73). Bu durum, *Kissa-Dastan Şıngıs Han* metninin müellifinin, Ebülğazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terakime* eserinden örnek aldığını veya iki eserin müelliflerinin aynı kaynaktan ilham aldığını düşündürmektedir.

XII. yüzyıldan itibaren Yesi-Türkistan şehri, çeşitli elyazmaların, soyağaçlarının/şecerelerin, tarihi belgelerin, dini ve bilimsel kitapların toplandığı manevi bir merkez haline gelmiştir.

Türkistan şehrinde araştırma yapan oryantalistler, Hoca Ahmet Yesevi hanedanı mensubu pek çok evde *Nasabnama* olarak adlandırılan elyazması şecerenin bulunduğunu belirtmektedir. Bazıları, bu elyazmalarını son derece değerli bir tarihi miras olarak kabul ederek bilim dünyasına tanıtmıştır (Zhandarbek 2002: 25-36; Müminov, 2008). Ne yazık ki, XX. yüzyılın başlarında Türkistan'da yüzyıllar boyunca biriktirilen elyazmaları talan edilmiş, dini mekânlar yağmalanmış ve eski okuryazar insanlara zulmedilmiştir. Bu durum, Hoca Ahmet Yesevi türbesinde eski kitapların varlığını korumasını engellemiştir (Müminov 1997: 3).

Bu bağlamda, *Kissa-Dastan Şıngıs Han*'ın yazıldığı dönemde Türkistan şehrinin Orta Asya ve Kazakistan'da önemli bir eğitim ve kültür merkezi olduğu ve Hoca Ahmet Yesevi türbesinde ve çevredeki bireylerin kütüphanelerinde zengin bir yazma eser koleksiyonunun bulunduğu gerçeği şüphesizdir.

Kitabın yazılmasını emreden Sultan Aliakbar'ın, şeceresinin Cengiz Han'dan başlayarak kendisine kadar uzanmasını talep ettiği muhtemeldir. Bu bağlamda elyazmasında yer alan şecere, Cengiz Han'ın torunu Cuci Han'dan başlayarak sıralanmakta ve nesilden nesile geçen hanları listelemektedir. Bu sıralama, nihayetinde Sultan Aliakbar'a ulaşmaktadır: Cengiz Han'ın torunu Cuci Han. Onun oğlu Sayın Han. Onun oğlu Tokay Temir Han. Onun oğlu Çin Temir Han. Onun oğlu Köşkinji Han. Onun oğlu Abdüllatif Han. Onun oğlu Süyiniş Han. Onun oğlu Tokım Han. Onun oğlu Barak Han. Barak Han'ın oğlu Orıs Han. Onun oğlu Ubayd Han. Onun oğlu Kasım Han. Onun oğlu Aziz Canibek Hanı. Onun oğlu Cadik Han. Onun oğlu Şığay Han. Onun oğlu Esim Han. Onun oğlu Cangir Han. Onun oğlu Tauke Muhammed Bahadır Han. Onun oğlu Şah Muhammed Bahadır Han. Onun oğlu Şah Sayyid Bahadır Han. Onun oğlu Sultan Karabas Muhammed. Onun oğlu Aliakbar Sultan (Elyazması s. 34).

Bu soy bilgisini, modern tarih biliminin topladığı ve çalıştığı gerçek verilerle karşılaştırdığımızda, başlangıçtaki dönemlere ait hanlara ilişkin karışıklık, eksiklik, sıra değişikliği ve kronolojik sıralamanın eksikliği büyük bir belirsizliğe neden olmaktadır. Örneğin, Tokay Temir'in Sayın Han'ın oğlu olduğu iddiası doğru değildir. Ancak, bu şecerede Tokay Temir'in yer alması dikkat çekicidir. Bu durumun nedeni, bazı ortaçağ kaynaklarının Kazak hanlarının kökeninin Tokay Temir'den geldiğini iddia etmeleridir. Tarihi veriler, Kazak hanlarının kökenine bağlı olarak iki farklı versiyonu öne sürmektedir. Ortaçağ kaynaklarına göre, Kazak hanlarının atası Cengiz Han'dan başlayarak Cuci Han, Tokay-Temir, Öz-Temir, Hoca, Badıgul (Badik) ve onun oğlu ünlü Orıs Han'a kadar uzanan bir soy kütüğü sunulmaktadır (Pisşulina 1997: 320).

Ebülğazi Bahadır Han'ın ifadesine göre, yukarıda belirtilen soyağacındaki karışıklıklardan biri, Reşidüddin'den günümüze kadar geçen üç yüz yetmiş iki yıl boyunca kopyacıların bir kitaptan diğerine eserleri kopyalarken belirtilen tarihin üçte

birini veya yarısını eksik kaydetmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Soyağacındaki dağların, nehirlerin ve insanların isimleri genellikle Moğolca veya Türkçe'dir. Bu durumun temel nedeni, kopyacıların çoğunun Acem veya Tacik olmaları ve dolayısıyla Moğolca veya Türkçe'yi yeterince bilmemeleridir. Bir Tacik, on günlük bir eğitim sürecinden sonra bile genellikle Moğolca konuşamaz. Bu nedenle, bir Tacik'in Moğolca bir kelimeyi doğru bir şekilde yazması beklenemez (1992: 25-30).

3. *Kissa-Dastan Şingis Han'da Kazak Hanlarının Şeceresi*

Kissa-Dastan Şingis Han elyazmasında belirtilen şecere bilgisine göre, Aziz Canibek Han'dan itibaren şu sıralama sunulmuştur: Aziz Canibek Han. Onun oğlu Cadik Han. Onun oğlu Şığay Han. Onun oğlu Esim Han. Onun oğlu Cangir Han. Onun oğlu Tauke Muhammed Bahadır Han (Elyazması, s. 34). Bu bilgiler, ünlü bir oryantalist olan T.İ. Sultanov'un No: 4 şecere tablosuyla (2001: 252) ve A.İ. Tevkelev'in 1748'de yazdığı şecere yazısıyla örtüşmektedir (Yerofeyeva 2003: 75-76). Ancak, "Aziz Canibek Han. Onun oğlu Cadik Han" şeklinde ifade edilmesi, Kazak hükümdarlarından biri olan Canibek'e işaret etmektedir. Kazak hanı Canibek'in gerçek adı Abu Said'dir ve Canibek adı, onun takma adıdır. Kadırgali Calayır, eserinde onu Kiçi Canibek şeklinde adlandırmaktadır (Syzykova-Koygeldiyev 1991: 251). Diğer ortaçağ belgeleri genellikle Kazak hanı Canibek'i "Aziz" olarak adlandırmamaktadır. Kazak efsanelerinde, genellikle Altın Ordu hanı Canibek'e atıfta bulunmaktadır (Yerofeyeva 2017: 64-67). Onun oğlu Cadik'i ortaçağ kaynakları han değil bir sultan olarak tanımlamaktadır. Cadik Sultan'ın oğlu Şığay da ünlü Kazak hanlarından biriydi. Özbek hanı Abdullah'a yardım ettiği için Hocend topraklarını ele geçirmiştir. *Kissa-Dastan Şingis Han*'a göre (Elyazması 35-a) Aleken'in soyundan gelenlerin elinde saklanan elyazmasına göre, Şığay Han Semerkant'ın Pirimkent'inde bulunmaktadır. Bu aynı zamanda araştırmacıların doğrulaması gereken bilgilerdir. Bunun nedeni Kadırgali Bey'in, Şığay Han'ın Kümiskent'e defnedildiğini bildirmesidir (Syzykova-Koygeldiyev 1991: 259).

Yakın dönemlere kadar, Esim Han'ın Türkistan'da defnedildiği kanısı hakimdi. Elyazmaya göre, Esim Han'ın Şeyh at-Tahur Baba'da yattığı belirtilmiştir (Elyazması 35-a); buda Esim Han'ın Taşkent'teki ünlü Şayhantaur'da defnedildiğini göstermektedir. Taşkent'in, bir zamanlar Kazak Hanlığı'nın başkenti olduğu bilinmektedir ve birçok Kazak ileri geleni orada defnedilmiştir. N.V. Kuner'in çevirdiği bir Çince kaynağa göre, "... Kazak bölgesi Taşıgan'ı (Taşkent) başkent olarak kabul eder, ancak kış ve yaz aylarında oranın hanlarının kendi göçebe yerleri vardır. Öldüklerinde (külleri) Taşıgan'a defnedilmek üzere iade edilir" (Abramzon, 1971: 326). Bu bilgiler, diğer verilerle de uyumludur. Örneğin, 1712'de Taşkent'te, Şayhantaur'da vefat eden Ulu Jüz hanı Rüstem'in mezarı/mezartaşı bulunmaktadır (Masson 1954: 117). Aynı bölgede ünlü Töle Biy'nin de defnedildiği bilinmektedir (Pugachenkova 1950: 93). Esim Han'ın XX. yüzyılın başlarında Türkistan'da defnedildiğiyle ilgili bilgiler basılı olarak yayınlanmıştır. Ancak hangi Esim'in söz konusu olduğu net olarak belirsizdir, zira Kazaklar arasında birkaç Esim Han bulunmaktadır.

Şecerede adı geçen *Cangir Han* ünlü Cangir Han'dır (ö.t.1652). Ünlü Han Tavke'ye (ö.t.1715) ise *Tavekel Muhammed Bahadır Han* adı verilmiştir (Elyazması 35-a). Soyağacındaki dizeler Şah Muhamed Bahadır Han. Onun oğlu Şah Sayyid Bahadır Han. Onun oğlu Sultan Karabas Muhammed'tir. Onun oğlu Aliakbar Sultan şeklinde tamamlanmaktadır (Elyazması s. 34). Şah Muhamed Bahadır ise, XVIII. yüzyıl Orta Jüz Hanı Sameke'dir. Rus kaynaklarında Şah Muhammed, Şamaka, Şemahi,

Şemyaka, Şahmahmet adlarıyla anılmaktadır (Yerofeyeva1997: 77). Sameke Han'ın doğum yılı bilinmemektedir, ancak tahmini olarak 1737-1738 yılları arasında öldüğü düşünülmektedir. 1724/1725-1737/1738 yılları arasında hanlık tahtına oturarak ülkeyi yönetmiştir. Sameke, ünlü Tavke Han'ın oğludur ve Salkam Cangir'in torunudur. Seyit, Tavke ve Esim'in tarihte zikredilen ünlü Sameke hanının çocukları olduğu belirtilmektedir. 1723-1725'te Cunganlarla yapılan savaş sırasında Sameke'nin iyi bir komutan olduğu kanıtlanmıştır. 1724 tarihli bir Rus belgesinde, o bir Karakalpak hanı olarak tanımlanmaktadır (Yerofeyeva-Zhanayev 2005: 315). Öne sürülenlere göre, yönetimi Karakalpaklar arasında sürdürdüğü düşünülmektedir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, Kazak ordusunun Cunganlar, Volga Kalmukları ve Başkurlara karşı yapılan mücadelelerinde etkili bir lider olarak öne çıkmıştır.

1727 tarihli kaynaklara göre, Sameke Hive Hanlığı tahtına davet edilmiştir (Yerofeyeva-Zhanayev 2005: 366). Abulkayır Han'ın 1730 tarihli Ufa'ya yazdığı mektupta, Türkistan şehrinin Sameke tarafından işgal edildiği belirtilmektedir (Yerofeyeva-Zhanayev 2005: 369). Ayrıca, Sameke Anırakay Savaşı'na katılmıştır. 1733'te Volga Başkurlarına karşı bir akın düzenlemiştir, ancak Abulkayır Han'ın Başkurları önceden uyardığından, ciddi şekilde darbe almıştır. Savaş sırasında, Han sancağı Başkurların eline geçmiş ve çoğu Kazak askeri öldürülmüştür. Sameke, idari merkezini Türkistan'da kurmuştur. Sırderya nehrinin sol yakası ve Karkaral bozkırları; Torgay, Esil, Elek nehirleri boyunca yaşayan Kazak boyları onun hâkimiyetine girmiştir (Yerofeyeva1997: 77).

Şah Sayyid Bahadur Han, Orta Jüz'ün bir bölümünün lideri Seyit Han'dır. XVIII. yüzyılın ortalarında iktidarını sağlamlaştırmıştır. Seyitler, Orta Çağ boyunca Hz. Muhammed'in torunları olarak büyük saygı görmüştür. Seyit Han'ın Seyit Tavke Han'ın torunu ve Sameke Han'ın en büyük oğlu olduğu bilinmektedir. Doğum tarihi belirsizdir, ancak ölüm tarihi yaklaşık olarak 1745'ten sonradır. İktidarı dönemi genellikle 1741-1745 arasını kapsar (Yerofeyeva1997: 79,114). Seyit Han, 1738-1739 yıllarında Rus temsilcisi Carl Miller ile birkaç kez görüşerek Rus çarının himayesine girmeyi düşündüğünü ifade etmiştir (Yerofeyeva-Zhanayev 2007b: 33-34, 46). 1742'de Türkistan şehrinde ve çevresinde tek başına iktidar kurmuş, 1743-1745 yılları arasında ise Abilmambet Han ile birlikte yönetmiştir. Güney Kazakistan, Sırderya nehrinin orta kesimleri, Türkistan şehri ve Karatau'nun kuzey yamaçlarına hükmettiği bilinmektedir. Hanlık merkezini Türkistan şehrine taşımış ve babası Sameke Han'dan Türkistan şehri ve çevresi ile Güney Kazakistan'da göç eden Konırat boyunun bir kısmını miras olarak almıştır. Hanlık mertebesi ve yetkisini doğrudan Cungan hanı Kaldan Seren'den almış ve ona bağlı kalmıştır. Bu bilgileri 1741-1742 tarihlerinde Türkistan ve Taşkent'i ziyaret eden bir tüccar olan Şubay Araslanov kaydetmiştir (Yerofeyeva-Zhanayev 2007b: 100). 1741-1745 arasında Türkistan şehri ve çevresinde Abilmambet Han ile mücadele etmiş ve Cungan Han'ından defalarca destek talep etmiştir. Ancak Seyit Han'ın düzensiz davranışları, yönetim becerilerinden yoksun olması ve şaraba olan düşkünlüğü nedeniyle yerel halk arasındaki itibarı düşüktü. XVIII. yüzyılın ortalarında bilinmeyen nedenlerle siyasi iktidardan çekilmiş ve sonrasında hanlık hakkında kayda değer bir bilgiye ulaşılamamıştır (Yerofeyeva1997: 114).

Aleken Han'ın soyundan gelenlerin elinde bulunan *Kissa-Dastan Şingıs Han* belgesinde, Cahangir Han, Tavakkal Muhammad Bahadur Han, Şah Muhammed Bahadur Han Türkistan'da vefat etmiştir şeklinde ifade edilmiştir (Elyazması 35-a). Bu belge dışında, adı geçen hanların Türkistan'da defnedildiğine dair yazılı bir kayıt bulunmamaktadır. Şecerede tarih bin yüz elli beşte Şah Sayyid Muhammed

Bahadır Han yazdı. Karabas Muhammed Bahadır Sultan 1204 yılında bir mektupla yazmıştır (Elyazması 35-a) ifadelerinden hareketle, *Kissa-Dastan Şıngıs Han* eserinin yazarının, büyük ölçüde hanların yazılı olduğu soyağacını kullandığı söylenebilir. Bu satırlar, bazı Kazak hanlarının ve sultanlarının özel soyağacı belgelerini hazırlattığını göstermektedir.

Eserin önemli tarihi bir bilgisi, İsfahan Padişahı'nın Tavke Han'a silah gönderdiği haberiyle ilgilidir. Elyazmasında belirtildiğine göre, "İsfahan Padişahı Süleyman, Tavakkul Muhammed Han'a hediye olarak seksen tüfek, seksen kılıç ve iki dokuz at gönderdi. Hepsinin eyeri altın yaldızlıdır" (Elyazması 39a). Bu, Kalmuklarla savaşan Kazak hanına, sınırlı sayıda olsa da silah ve top göndermenin önemli bir yardım olduğunu gösterir.

Sonuç

İncelenen elyazması eser, tarihi önem açısından daha da öne çıkmaktadır. Bugüne kadar Kazak hanı veya sultanının isteği üzerine yazılmış bu tür tarihi elyazmalarına rastlanmamıştır. Kazak hanlarının başkenti Türkistan'da yazılmış ve günümüze kadar ulaşabilmiş tek tarihi eser veya yazma olduğu kabul edilmektedir. *Kissa-Dastan Şıngıs Han* adlı elyazmasının müellifi, *Daftar-ı Çingizname*, Ebülğazi'nin *Şecere-i Terakime*'si gibi elyazmaları ile Farsça tarihi eserler, Kazak hanlarının soyağaçları ve diğer Türk lehçelerindeki elyazmaları ile aşına olmuş ve eserini kaleme alırken bu kaynaklardan yararlanmıştı.

Bununla birlikte, bazı kaynaklarda bulunmayan Kazak hükümdarlarının ve onların mezar yerlerinin, özellikle Tavke Han'ın İsfahan ile olan bağlantısının bilgileri, daha yeni keşfedilmiştir. Elyazmasında bazı karışıklıklar olmasına rağmen, daha sonraki Kazak hanlarının ve sultanlarının kökenleri ve soyağaçları hakkındaki bilgiler, diğer kaynaklarla tutarlıdır.

Kaynaklar

- Abilgazi. Türk şeceresi/kronikleri. Almatı, 1992.
- Abramzon, S. M. Kirgizi i ih etnogenetiçeskiye i istoriko-kulturniye svyazi (Kırgızlar ve onların etnogenetik ve tarihi-kültürel bağları). Leningrad: 1971.
- Akışev, K. A. - K. M. Baypakov ve L. B. Erzakoviç. Drevniy Otrar. Antik Otrar. Almatı: Nauka, 1972.
- Avezov, M. Kazaktın avız adebiyeti / Kazak SSR tarihi (Kazak sözlü edebiyatı / Kazak SSCB Tarihi). Almatı: 1957.
- Bulyakov, İ. İ. İstoriçeskiye analogi "Daftar-I Çingizname", Sokrovennogo skazaniya" mongolov I başkirskiy şejere / Problemy Vostokovedeniya (Tarihi bilgiler "Daftar-i Çingizname", "Sokrovennogo skazaniya" Moğol ve Başkurt günlükleri / Doğu Çalışmalarının Sorunları). 2009. C. 2. S. 44. s.140-144.
- Grigoryev, F. P. ve diğer. Vvedeniye / Svod pamyatnikov istoriy i kulturny Turkestanskoy oblasti. Goroda Turkestan i Kentau (Giriş / Türkistan bölgesi tarih ve kültür anıtlarının özeti. Türkistan ve Kentau şehirleri). Almatı: 2018.
- Kallaur, V. A. Drevniye goroda, kreposti i kurganı po reke Sırdarye v vostočnoy çasti Perovskogo uezda / Protokoli zasedaniy i soobşeniye členov Turkestanskogo kruzka lyubiteley arheologiy. İstoriiko-kulturniye pamyatniki Kazahstana (Perovskaya ilçesinde doğu kesiminde Sırdarya Nehri uzanan antik kentler, kaleler ve höyükler / Türkistan arkeoloji meraklıları üyelerinin oturum ve toplantı tutanakları. Kazakistan'ın tarihi ve kültürel anıtları). Türkistan: 2011. s. 239-246.

- Kaskabasov, S. - N. Smirnova N. ve E. Tursunova, *Kazahskiy folklore v sobranii G. N. Potanina* (G. N. Potanin derlemelerinde Kazak folkloru). Almatı: 1972.
- Kychanov, E. İ. Cengiz Han / Kunstkamera (Etnografik defterler). S.7. SPb., 1995. s. 5-20
- Kireyev, F. H. ve V. Y. Basin. *Kazahsko-russkiye otnoşeniya v XVII – XIX vekah* (XVIII.-XIX. yüzyıllarda Kazak-Rus ilişkileri). Almatı: 1964.
- Kozha, M. ve Z. Zhandarbek. *Şingışhan men Kazak handarı turalı jana koljazba, Türkologiya* (Cengiz Han ve Kazak hanları hakkında yeni elyazması) Türkoloji. 2015, S. 1. s.63-71.
- Kozha, M. - Z. Zhandarbek ve Z. Muminova, *Kissa-Dastan Şingıs Han ‘Koljazba Faksimilesi’* (Abdrahman Özkendi Nüshası). Almatı: Kazak Üniversitesi, 2020.
- Kozha, M. B. ve E. K. Muhammedulı. *Kazak handarı. Ensiklopediyalık anıktamalık jinak* (Kazak hanları. Açıklamalı Ansiklopedik mecmuası). Almatı: 2015.
- Kozha, M. ve Z. Zhandarbek. *Naverşiye znamenı i rukopis hana Aliakbara / Kazahi Evrazii: istoriya i kultura. Meteryalı Mejdunarodnoy naučno-praktičeskoj konferentsi, posvyaşşennoy 300-letyu goroda Omska i 150-letiyu A.N. Bukeyhanova* (Omsk. 19-20 oktyabrya 2016g.) Omsk, 2016 (Han Aliakbar’ın yabancı nişanları ve elyazması / Avrasya Kazakları: tarih ve kültür. Omsk şehrinin 300. ve A. Bökeyhanov’un 150. Yıldönümü Uluslararası bilimsel-pratik konferansı materyalleri). Omsk: 2016. s. 150-154.
- Kozhamkuli-bek Balhi. *Tarihi Kıpçaki* (Kıpçak’ın Tarihi). Almatı: 2017.
- Khudayberdiyev, Ş. *Türkik, kırğız-kazak ham handar şejiresi* (Türk, Kırğız-Kazaklar ve hanların soyağacı). Almatı: 1991.
- Masson, M. E. *Proşloye Taşkenta* (Taşkent’in Mazisi). İzvestiya AN. Uz.SSR. Taşkent: 1954.
- Muminov, A. *Katalog arabografičeskih rukopisey muzeya-zapovednika “Azret-Sultan” v gorode Turkestan* (Türkistan kentindeki “Hazreti Sultan” müze arşivin arabografik elyazmaları kataloğu). Türkistan: 1997.
- Müminov, A. *İslamizatsiya i sakralniye rodoslovniye v Tsentralnoy Azii* (Orta Asya’da İslamlaşma ve Kutsal Şecere). Almatı-Bern-Taşkent-Bloomington: 2008.
- Nazarov, F. *Zapiski o nekotorih narodov i zemlyah Sredney Azii* (Orta Asya’nın bazı halkları ve toprakları hakkında notlar). 1968.
- Pişşulina, K. A. *Kazahskoye hanstvo v XV.y. / İstoriya Kazahstana s drevneyşih vremen do naşih dneı v 5 tomah. XV. Yüzyılda Kazak hanlığı* (Eski çağlardan günümüze Kazakistan tarihi 5 ciltte). C. 2. Almatı: 1997.
- Pugachenkova, G. A. *Mavzoley Kaldırğaç-biya* (Kaldırğaç-biy Türbesi). İzvestiya AN Kaz. SSR. Mimari seriler. B.2. 1950.
- Raşid ad-din. *Sbornik letopisey* (Kronikler mecmuası). C. I. 2. Kitap, Moskova, 1952.
- Syzdykova, R. ve M. Koygeldiyev. *Kadırgalı biy Kosımulı ve tarihi mecmuası*. Almatı: 1991.
- Sultankozhauly, M. *Terme*. Arnau. Almatı: 2010.
- Sultanov, T. İ. *Podnyatiye na beloy koşme. Potomki Çingiz hana* (Beyaz bir keçi üzerinde kaldırılanlar. Cengiz Han’ın torunları). Almatı, 2001.
- Shafigi M. - S. Sattaralı ve G. Abikova. *Şingıs han jane onın biyleri / Kazak jazbalarındagı handar şejiresi* (Cengiz Han ve onun beyleri / Kazak yazıtlarında hanların kronolojisi). Almatı: 2015
- Şişman, B. *Cengiznâme* (Hazâ Kissa-i Çingiz Hân). Samsun: Etüt Yayınları, 2009.
- Usmanov, M. A. *Tatarskiye istoričeskiye istočniki XVII-XVIII vv.* (Tatar tarihi kaynakları XVII. – XVIII. Yüzyıllar). Kazan: 1972.
- Yerofeyeva, İ. V. *Kazahskiye hanı i hanskiye dinastii v XVIII –seredine XIX vv.* /Kultura i istoriya Tsentralnoy Azii I Kazahstana: Problemi i perspektivi issledovaniya. Materyalı k Letnemu Universitetu po istorii I culture Tsentralnoy Azii i Kazahstana. XVIII. ve XIX. yüzyılın ortalarında Kazak hanları ve han hanedanları (Orta Asya ve Kazakistan Kültür ve Tarihi: Sorunlar ve Araştırma Beklentileri. Orta Asya ve Kazakistan Yaz Üniversitesi Tarih

- ve Kültür Materyalleri). Almatı: 1997.
- Yerofeyeva, İ. V. Rodoslovniye kazahskih hanov I Kozha XVIII-XIX vv. İstoriya, istoriyagrafiya, istochniki (XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Kazak hanları ve Kozha soyunun Soy ağacı. Tarih, tarih yazımı, kaynaklar). Almatı: 2003.
- Yerofeyeva, İ. V. ve B. T. Janayev. İstoriya Kazahstana v russkih istochnikah XVI-XX vekah (XVI.-XX. yüzyıl Rus kaynaklarında Kazakistan tarihi). C. II. Almatı: 2005.
- Yerofeyeva İ. V. ve B. T. Janayev (a). İstoriya Kazahstana v persidskih istochnikah. Farsça kaynaklarda Kazakistan tarihi. C. V. Almatı, 2007.
- Yerofeyeva, İ. V. ve B. T. Janayev (b). İstoriya Kazahstana v russkih istochnikah XVI-XX vv. VI t. XVI.- XX. yüzyıl Rus kaynaklarında Kazakistan tarihi. Cilt VI. Almatı: Dike Press, 2007.
- Yerofeyeva İ. V. Geografiçeskiye kartı XVIII veka kak istochnik po istoriy, etnografiy I istoriçeskoy toponimike Kazahstana / istoriya Kazahstana v dokumentah I materiyalah. Almanah (*Kazakistan'ın tarihi, etnografyası ve tarihi toponimik kaynağı olarak XVIII. yüzyılın coğrafi haritaları / Belge ve materyallerde Kazakistan Tarihi. Almanak*). S. 1. Almatı: 2011. s. 330-357.
- Yerofeyeva, İ. V., B. T. Janayev ve İ. M. Samigulin. Puteviye dnevniki I zapiski rossiskih činovnikov i issledovateley o Kazahskoy stepi XVIII sredini XIX veka (*Rus yetkililerin ve araştırmacıların XVIII. ve XIX. yüzyıl Kazak bozkırları hakkında seyahat günlükleri ve notları*). Astana: 2012.
- Yerofeyeva, İ. V. İstoriçeskiye etapi islamizatsiy tyurkoyazıcnogo naseleniya Kazahstana / religiy Kazahstana i Tsentralnoy Aziy na Velikom Şelkovom puti (Kazakistan'ın Türkçe konuşan nüfusunun İslamlaşmasının tarihi aşamaları / Büyük İpek Yolu üzerinde Kazakistan ve Orta Asya Dinleri). Almatı: 2017. s. 61-70.
- Yezhenhanuly, B. Kazakistan tarihi turalı kıtayı derektemelere, 3 tom. Çin patşalık davirinin murağat kujattarı (Kazakistan tarihi ile ilgili Çin vakameleri, 3. cilt. Çing Hanedanı'nın arşiv belgeleri). Almatı: 2006.
- Zhanayev, B. T. O sluhah i sobitiyah v Sredney Aziy (Orta Asya'daki söylentiler ve olaylar hakkında). C. 1. Karagandı: 2016.
- Zhandarbek, Z. "Nasab-nama" nuskaaları jane türük tarihi ("Nasab-nama" nüshaları ve Türk tarihi). Almatı: 2002.
- Zhandarbek, Z. ve M. Kozha. "Kissa dastan Çingiz han" – noviy istochnik po istorii kazahskih hanstv / Ot Tyurkskogo elya k Kazahskomu hanstvu ("Kissa Destan Cengiz Han" - Kazak Hanlığı tarihi hakkında yeni bir kaynak / Türk İli'den Kazak Hanlığına). Moskova: 2015.
- Zhandarbek, Z. Kissa dastan Çingiz han / "Türkistan – ruhaniyat besigi" Lingvo-ölketanu ensiklopediyası. Birinşi kitap (Kissa dastan Çingiz han / "Türkistan - maneviyatın beşiği) Lingvo-yerelbilgiler ansiklopedisi. Birinci kitap. Nursultan: 2019.

Extended Abstract

This article presents the findings of a comprehensive examination of a previously unknown manuscript titled *Kıssa-i Cengiz Khan*, written in Old Turkish using the Arabic script. The manuscript was discovered in the city of Chimkent, located in the Republic of Kazakhstan, and had remained outside the knowledge of the academic community until recently. It has been preserved within the lineage of the Kazakh Khan Aliakbar, who lived during the late 18th and early 19th centuries. The text of *Kıssa-i Cengiz Khan*, sometimes referred to interchangeably as a treatise, notebook, or epic, offers significant insights into the genealogical and historical consciousness of the Turkic-speaking peoples of Central Asia.

According to internal references within the manuscript, it is believed to have been authored by Abdu Rahman Uzkandi in 1228 A.H. (1813 CE) in the city of Turkestan, under the patronage of Aliakbar Sultan. The author identifies himself as a native of Uzgent, a historical town situated

in what is now the Kızılorda region of modern Kazakhstan, along the middle stretches of the Syr Darya River. Corroborating the historical context provided by the manuscript with existing Russian and Kazakh sources, researchers have determined that Aliakbar Sultan was the younger brother of Tokay Khan, a ruler of Turkestan in the early 19th century. Following the occupation of southern Kazakh territories by the Kokand Khanate, which exerted considerable political and military pressure on the local Kazakh population, the people of Turkestan enthroned Aliakbar Sultan as Khan in 1858 in an effort to preserve their autonomy and protect their cultural center.

The manuscript begins with a legendary genealogical account of Genghis Khan and traces the lineage through various rulers, culminating with the Kazakh Khans who established Turkestan as their capital. This genealogical framework reflects both mythological and historical narratives and provides valuable information about how the legacy of Genghis Khan and his successors was perceived and preserved among Turkic peoples. The *Kıssa-i Genghis Khan* has been analyzed in the article through its various narrative components, each representing different layers of historical memory and folklore.

The first section of the manuscript comprises a legendary genealogy of Genghis Khan, followed by a heroic tale of Emir Temir (Tamerlane), and accounts of Golden Horde Khans such as Canibek and Amet. The historical and legendary content in this portion illustrates the widespread dissemination of these narratives among the Tatars, Bashkirs, and Kazakhs—peoples who historically emerged from or were influenced by the Golden Horde. Notably, the author of *Kıssa-i Genghis Khan* appears to have drawn heavily from an earlier historical source titled *Defter-i Cengizname*, composed toward the end of the 17th century. This intertextuality illustrates how oral and written traditions coalesced in the production of historical knowledge among Central Asian societies.

The manuscript also contains an abundance of folkloric materials, dynastic genealogies, and historical narratives that span both the ancient and early modern periods of the Middle East and Central Asia. References to famous Eastern rulers, as well as influences from Persian historiographical traditions, can be found throughout the text. Moreover, the genealogical data in *Kıssa-i Genghis Khan* aligns in part with Ebülğazi Bahadır Khan's renowned work, *Şecere-i Türk*, which is considered a cornerstone of Central Asian historiography. Despite these similarities, some deviations are observed, particularly in the genealogies of the Shaybani Khans, who descend from Cuchi, and in those of the Kazakh Khans, suggesting the existence of alternative or localized traditions of historical memory.

One of the manuscript's most compelling contributions to historical scholarship lies in its detailed accounts of Kazakh rulers such as Esim, Cangir, Tauke, Semeke, and Seyit, who played critical roles in establishing Turkestan as the political and cultural heart of the Kazakh Khanate. The document includes information not found in other known historical sources, such as the claim that the ruler of Isfahan sent weapons to Tauke Khan during his campaigns against the Dzungars. Additionally, details regarding the burial places of Kazakh Khans offer new perspectives and may necessitate a reevaluation of existing historiographical narratives within Kazakh and Central Asian studies.

In summary, the *Kıssa-i Genghis Khan* manuscript is a significant historical artifact written in Old Turkic that sheds light on the genealogical traditions, legendary epics, and historical memory of Turkic peoples in the early 19th century. Its discovery and scholarly examination contribute meaningfully to our understanding of the cultural and political history of Kazakhstan and the broader Central Asian region.